

**LATVIEŠU VALODA 21.GADSIMTĀ SKOLOTĀJU UN
STUDENTU SKATĪJUMĀ**
*The Latvian Language as Perceived by Teachers and Students in the
21st Century*

Viktorija Kuzina
Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija

Abstract. *The risks to the Latvian language is also Latvian attitude to their own language – vulgarization of language, style differences, ignoring the elementary language law – the attitude of the state towards the Latvian language teaching and research funding. If we talk about Latvian language on 21st century, there could be two forecasts-optimistic and pessimistic. In order to fulfill the optimistic forecast, as consider 76 teachers from high schools of Lielupe and Pumpuri, who had participated in the survey, consider, that Latvian language must remain the only official language status. If the Latvian language will lose the only official language status, then the possible negative forecasts will come true. So 29% of respondents believe in that case, Latvia will lose the Latvian language environment. About 62% of respondents supported the pessimistic forecast. However, like other linguists, I am convinced that Latvian language in 21st century will move a lighter path, that will lead it to further prosperity. In conclusion let us remember the words what an academician J.Stradins said the European Year of Languages conference members: „I wish so the 21st century will not destroy what was built in the 20th century.”*

Keywords: *the Latvian language in 20th century, the Latvian language in 21st century, optimistic predictions, pessimistic predictions, teachers' opinions, students opinions.*

Ievads
Introduction

Mēs esam tā paaudze, kam lemts dzīvot ne tikai divos gadsimtos, bet arī divos gadu tūkstošos. Kaut arī šo laika zīmju ievilktais robežas nav tieši saskatāmas ne valstu politiskajā dzīvē, ne saimnieciskajā attīstībā, ne arī valodā, tomēr laika gaitā izveidojas zināms priekšstats par tajā vai citā gadsimtā resp. gadu tūkstoši raksturīgāko.

Šī raksta mērķis – noskaidrot skolotāju un studējošo jauniešu domas par latviešu valodu 21. gadsimtā. Sprotams, ka viņu viedoklis ir būtisks indikators, jo tuvākajā nākotnē mūsu valoda būs viens no viņu darba instrumentiem. Kā viedokļu noskaidrošanas veidu mēs izmantojam aptaujas un intervijas. Anketas, ko bieži piedāvā, veicot dažādas aptaujas, dod precīzākus rezultātus, jo tajās formulēti konkrēti jautājumi; tās ir koncentrētākas, jo parasti tiek prasīts tikai tas, ko vēlas noskaidrot aptaujas veicējs. Ņemot vērā samērā nelielo respondentu skaitu (aptauja piedalījās 265 skolotāji un studenti), tālāk šajā rakstā izklāstītais nebūtu vispārināms; tas dod tikai nelielas Latvijas skolotāju un studentu daļas priekšstatu par latviešu valodas situāciju 21. gadsimtā.

Katrs gadsimts iezīmējas ar savām īpatnībām sociālajā un kultūras dzīvē, un tas izpaužas arī valodā. Viss, kas mūsu valodniecībā noticis 20. gadsimtā, ir

sēts 19. gadsimtā un tāpat 20. gadsimta devums ieplūdīs 21. gadsimta norisēs gan valodā, gan valodniecībā, aizvien uzlabojot iepriekšējo un meklējot jauno, jaunajām prasībām atbilstošo. Domājot par latviešu valodu 21. gadsimtā, atskatīsimies, kas tajā noticis 20. gadsimtā:

- tā kļuvusi par Latvijas valsts valodu;
- izveidojusies latviešu valodniecības zinātne;
- no 19.gadsimta beigās aizliegtas valodas tā kļuvusi par mācību valodu Latvijas mācību iestādēs;
- izveidota racionāla ortogrāfija, kura ar nelielām pārmaiņām pastāv jau vairāk nekā 100 gadus;
- izstrādāti fundamentāli pētījumi par latviešu valodu: J.Endzelīna „Lettische Grammatik”, K. Mīlenbaha „Latviešu valodas vārdnīca”, „Latviešu literārās valodas vārdnīca”, izstrādātas daudzas terminoloģijas vārdnīcas, veikti zinātniskie pētījumi visās valodniecības nozarēs, izaugušas tādas jaunas valodniecības nozares kā matemātiskā lingvistika, sociolingvistika, tulkošanas teorija u.c.;
- nostabilizējusies latviešu valodas gramatikas struktūra, izstrādātas valodas normu pamatlīnijas dažādos valodas līmeņos;
- izveidojusies daudzveidīga latviešu valodas stilu sistēma, kas mūsu rakstu valodas sākumposmā aprobežojās ar lietišķo un bibliisko stili.

Valodas attīstība ir tieši saistīta ar tautu, ar tautas sociālajiem, politiskajiem un saimnieciskajiem apstākļiem, ar tautas iespējām noteikt savas valodas tiesības un valodas attīstības ceļus. Mēs zinām, ka vairākus gadsimtus mūsu tautai nebija sociālu un politisku tiesību, tāpēc mūsu rakstu valodu veidoja cittautieši, bet tautas valoda tika lietota galvenokārt sadzīves vajadzībām. Tomēr latviešu tieksme pēc daiļuma un poētiskas izpausmes prasīja valodu padarīt pārāku par ikdienas prozas valodu, un mūsu tautasdziesmas apliecina tā laika valodas poētisko spilgtumu un leksikas bagātību un daudzveidību. Gan paralēli, gan savijoties veidojās tautas mutvārdu valodas un rakstu valodas lietišķums un Eiropas kultūras pasaules atspoguļojuma precizitāte.

Daudz mūsu valodas un valodniecības laukā 20. gs. paveicis Jānis Endzelīns – viņa ieguldījums latviešu valodas un valodniecības attīstībā ir nenovērtējams gan valodas vēsturiskā izpētē, gan normu veidošanā, gan arī latviešu skolotāju audzināšanā. Tieši ar J.Endzelīnu latviešu valoda un valodniecība iegāja pasaules valodniecības aprītē 20. gs. pirmajā pusē.

Atcerēsimies, ka ar Latvijas valsts nodibināšanu 1918. gadā latviešu valoda sāka drošu ceļu uz valsts valodas tiesībām, taču 20. gs. otrajā pusē tā zaudēja valsts valodas statusu un atradās spēcīgā krievu valodas ietekmē. Daudzo cittautiešu iepludināšana un PSRS valodu politika bija atņēmusi latviešu valodai daudzas funkcijas, un pat sadzīvē bieži nācās lietot krievu valodu.

20. gadsimta beigas atnesa valsts valodas statusu latviešu valodai un Latvijas neatkarības atjaunošanu. Vajadzētu būt tā, ka latviešu valoda vismaz jau

21. gadsimta sākumā ir nostājusies uz droša patstāvības un tālākas attīstības ceļa, jo tai pieder *de jure* tiesības Latvijā un ES.

Tomēr mēs redzam, ka latviešu valoda joprojām ir apdraudēta, kaut arī atzīts, ka t.s. lielās valodas, proti, tās 200 pasaules valodas, kuru runātāju skaits pārsniedz miljonu, nepieder pie apdraudētām valodām. Ik dienas lasām presē, klausāmies radio un televīzijā, kā mūsu sabiedrībā tiek prasītas otras valsts valodas tiesības krievu valodai .

Latviešu valodai apdraudējumu sagādā arī latviešu attieksme pret savu valodu (valodas vulgarizācija, stilu atšķirību neievērošana, elementāro valodas likumu ignorēšana), arī valsts attieksme pret latviešu valodas mācīšanu un pētīšanas finansēšanu. Kā atzīst A. Blinkena (Blinkena, 1976), paši latvieši vieglprātīgi izturas pret savu valodu, ignorē jau 20. gadsimtā nostiprinātās valodas normas, neievēro ne gramatikas, ne stilistikas likumības. Daudz kritizējama ir īpaši leksikā, kur strauji atdzīvojas barbarismi. Sarunvalodā, daiļliteratūrā un pat oficiālajā presē dominē barbariskie sinonīmi, piemēram, zacene, placis, zapte, smeķēt, pleķis, riktīgi un daudzi citi. Tāpat bieži sastopamas ir daudzas aplamības gramatikā, it īpaši sieviešu uzvārdu lietošanā, kur sieviešu dzimtes galotne un uzvārda nelietošana locījumu formās var radīt pārpratumus, piemēram: Maijai Auns pasniedza puķes. Šo teikumu var interpretēt arī tā, ka kāds Auns pasniedzis puķes Maijai, bet domāts bijis sievietes uzvārds Auna.

Daudz dažāda veida kļūdu(ortoepiskās, ortogrāfiskās, interpunkcijas, leksiski stilistikās), kuras tika konstatētas studentu darbos, apskatītas V. Kuzinas rakstā (Kuzina, 2008).

Kad jārunā par latviešu valodu 21. gs, tad varētu būt divas prognozes – optimistiskā un pesimistiskā. Lai piepildītos optimistiskā prognoze, latviešu valodai, kā uzskata Pumpuru un Lielupes vidusskolas 76 skolotāji, kuri bija piedalījušies aptaujā, jāsaglabā vienīgās valsts valodas statuss. Tādā gadījumā:

- būs optimālā lingvistiskā audzināšana – sabiedrībā jau kopš bērnības tiks audzināta cieņa pret savu un citām valodām, savas valodas vērtības apziņa un vēlēšanās izkopt savu valodu;
- būs pietiekami līdzekļi valodas zinātniskai izpētei – speciālistu skaita un kvalifikācijas pieaugums;
- būs datorizācijas procesa optimizācija, tehnikas pielāgošana latviešu valodas iespējām, arī mašīntulkošanas attīstība;
- būs visu valodu funkciju pilnvērtīgs izmantojums;
- pastiprināsies angļu valodas ietekme, galvenokārt leksikā, terminoloģijā; tomēr jācer, ka Latvijas latviešu valodu neietekmēs angļu valodas fonētika, kā to pēc 50 gadiem dzirdam daudzu trimdas latviešu valodā;
- valodas funkcionālie stili krasāk diferencēsies; lielāka loma būs:
- lietišķā stila funkcijām; tas kļūs racionālāks, lakoniskāks, maksimāli precīzs;

- daiļliteratūras valoda būs pārvarējusi pašreizējo tieksmi pēc vulgāru un žargonisku vārdu un izteicienu lietošanas, atdzims daudzie senvārdi;
- diferencēsies sintakse – no vienas puses ienāks jauni sarežģīti salikti teikumi, gari teikumi (jau tagad ir rakstnieki, kuri teikumu veido vairāku lappušu garumā); no otras puses, plaši izmantos parcelāciju, vienlocekļa teikumus;
- iespējama alfabēta paplašināšana ar x, y citvalodu vārdos.

Par šo prognozi izteicās 71 % respondentu.

Ja latviešu valoda zaudēs vienīgās valsts valodas statusu, tad iespējama pesimistiskās prognozes papildīšanās. Tādā gadījumā, kā uzskata 29 % respondentu:

1. Latvija zaudēs latvisko valodas vidi;
2. pastiprinātā krievu un angļu valodas ietekmē jaunā paaudze var zaudēt latviskās valodas izjūtu un valodas vērtības apziņu, jo citvalodu turgus vērtība būs pārāka;
3. latviešu valodas mācīšanai skolās pamazām zudīs šā priekšmeta prioritātes izjūta, dominēs krievu un angļu valodas prasme. Galu galā šās perspektīvas gadījumā 21.gadsimts var kļūt par liktenīgu sākumu otrajam gadu tūkstošim pretstatā pirmajam gadu tūkstošim, kad izveidojās latviešu valoda un tā sasniedza augstu attīstības pakāpi.

Aptaujā par latviešu valodas pastāvēšanas iespējām 21. gs. piedalījās 189 Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas (RPIVA) studenti. Optimistiski noskaņoti bija 38 % respondentu. Ieskatam vairāki izteikumi:

- Par spīti jebkādam politiķu un citu ieinteresēto pušu spekulācijām un mahinācijām latviešu valoda spēs saglabāties un pastāvēt kā dzīva valoda vēl ilgi. Tas gan būs atkarīgs arī no runātāju skaita. Tātad vairosimies Latvijai!
- Manuprāt, latviešu valodai nākotne ir tikai tad, ja mēs to turpināsim mācīt saviem bērniem. Kā topošais pirmsskolas un sākumskolas skolotājs apņemos to mācīt arī saviem audzēkņiem. Centīšos tos audzināt latviskā garā, mācot dažādas skaistas tautasdziesmas un dziesmas, kuras jau sen dzied dziesmu svētkos, jo pati esmu tuvās attiecībās ar mūziku. Domāju, ka dziesmas – tas ir labs veids, kā piesaistīt jauno paaudzi literatūrai valodai.
- Katram īstenam latvietim rūp savas valodas nākotne, un viņš centīsies to nodot gan bērniem, gan mazbērniem, gan mazmazbērniem.
- Latviešu valoda būs izkoptāka, stabilāka. Mēs spēsīm to saglabāt.
- Latviešu valoda pastāvēs tik ilgi, kamēr pastāvēs Latvijas valsts.
- Mūsu valodai būs nākotne, ja mēs spēsīm bērniem iemācīt pareizu valodu un apgalvot, ka mūsu valodai ir vērtība. Ikvienam ir jābūt patriotam un jādomā pozitīvi gan par mūsu tautu, gan par mūsu valodu.

- Lai arī darba tirgū pieprasa krievu un angļu valodas zināšanas, tik un tā mums ir jābūt pilsoņiem, un katram pilsonim ir jāzina latviešu valoda, jākopj tā, jāaizstāv. Ceru, ka jaundzimušie ģimenēs runās latviski.
- Uzskatu, ka latviešu valodas nākotne ir tieši atkarīga no mums pašiem, jo svarīgi, lai kur mēs dzīvotu, mēs saviem bērniem mācītu latviešu valodu. Tikai nododot saviem pēctečiem šo valodu, tā var turpināt dzīvot.
- Ja mēs ticam tam, ko par mūsu mazo valsti runā gaišreģi, tad latviešu valodai ir nākotne.
- Latviešu valodai ir nākotne, svarīgi, lai Latvijā dzimtu daudz bērnu, lai būtu kam turpināt lietot šo valodu.
- Gribas ticēt, ka jaunā paaudze, tāpat kā mēs, mācīsies un kops latviešu valodu.
- Tā ir sena un viena no gandrīz izzudušajām baltu valodām. Tā ir jā saglabā.

Par pesimistisko prognozi izteicās 62 % respondentu šādi:

- Lai pastāvētu nācija, tai ir nepieciešama sava valoda, tā ir tautas identitātes pamatapliecinājums. Diemžēl Latvijā veidojas situācija, ka cilvēkam kļūst kauns par to, ka viņš ir latvietis, bet tas izraisa cilvēka vēlmi pamest savu zemi un pēc iespējas ātrāk integrēties citas tautas vidē, zaudēt savu iepriekšējo identitāti un kļūt par piederīgo citai zemei, valstij, kultūrai. Protams, katras valsts pamatsastāvdaļa ir cilvēks, ja nav cilvēka, tad nav valsts, nav valodas.
- Latviešu valodai, manuprāt, nav nākotnes. Bērns jau no mazotnes mācās interneta valodu, kurā no pareizas latviešu valodas nav ne miņas.
- Nakts tirgū Rīgā visi runā tikai krievu valodā, ja kāds to valodu nesaprot, tad uz tirgu var nemaz nebraukt.
- Daudz latviešu nevēlas dzīvot savā valstī, tāpēc arī nebūs, kas latviešu valodā runās, kops to.
- Mūsu sievietes un vīrieši precas ar citu tautību cilvēkiem, kas arī traucē latviešu valodai izplatīties.
- Manuprāt, ja krievu valoda iegūs valsts valodas statusu, tad tā izstums latviešu valodu. Skatoties uz šī brīža situāciju, ka daļa politiķu vēlas to panākt, tad visdrīzāk tas arī notiks.
- Diemžēl, latviešu valoda izmirst, jo izmirts paši latvieši. Latvijā mirstība ir lielāka nekā dzimstība.
- Šobrīd daudzās sabiedriskās vietās ir darbinieki, kas nespēj atbildēt latviešu valodā. Arī visi bukleti tiek veidoti divās valodās, kas sarūgtina. Ir veikaliņi, kuriem nosaukums ir latviešu valodā, bet, ieejot iekšā, nākas vilties, jo nekādus preses izdevumus, pastkartītes, apsveikumu kartītes nav iespējam atrast latviešu valodā, viss ir tikai krievu valodā. Ja mēs atļausim citām valodām tik ļoti izplatīties Latvijā, tad latviski sazināsimies ļoti minimāli.

- Pēc pāris gadiem latviešu valodas vairs nebūs, jo daudzi raksta kā angļi burtus (š – sh, č – ch, ņ – nj utt.). Visas garumzīmes pamazām izzūd. Latviešu valoda ir par vāju, bez pietiekamas ekonomiskās bāzes, bez nopietnas tirgus vērtības globālā aspektā.
- Šobrīd Latvijā ir pārāk daudz krievu, kuri neciena latviešu valodu un runā tikai savā dzimtajā valodā.
- Mūsu valoda būs tik piesārņota, ka to vairs nevarēs nosaukt par latviešu literāro valodu.
- Ja valsts nerisinās demogrāfiskās problēmas, tad, iespējams, latviešu valodas varētu nebūt. Ja nebūs cilvēku, kas ikdienā lieto latviešu valodu, tad valoda var izmirst.
- Šobrīd ir pārāk liels emigrantu skaits un, ja tas tā turpināsies, izzudīs gan valoda, gan tauta. Tieši emigranti ir lielākais drauds mūsu valodai.
- Ja pieņems likumu par otru valsts valodu, tad, protams, izredzes samazināsies.
- Darba tirgū pārsvarā pieprasa krievu vai angļu valodas zināšanas. Tagad lielākoties darba piedāvājumos nav svarīgi, cik labi pārzina tieši latviešu valodu.
- Pasaules „lielo” valodu ietekme un nozīme tikai palielināsies, turpinoties globalizācijas procesam, tāpēc svarīgi apzināties katram savu lomu valodas saglabāšanā.
- Varētu būt diezgan bēdīgi, ja latviešu valodā runājošo skaits sarūk arvien vairāk. Ja latviešu aizbraucēju skaits palielināsies un šī situācija turpināsies, tad ar valodas likteni varētu notikt tas pats.
- Latviešu valoda varētu būt pakļauta globalizācijas ietekmei. Jaunā paaudze sadalīsies patriotu un globālistu grupās.
- Novērtējot valsts valodas situāciju Latvijā, diemžēl ir grūti paredzēt, vai tai ir nākotne, jo jau tagad tik daudz cilvēku dodas dzīvot uz ārzemēm un pat neatgriežas uz savu dzimto zemi. Viņi iegrimst svešā kultūrā un valodā un attālinās no savas.
- Ne velti ne tikai latvieši satraukušies par valodas nākotni, jo tā tiešām ir apdraudēta. Uzskatu, ka valodas nākotni var ietekmēt tikai likumi, kas saistīti ar valodas saglabāšanu, attīstību.
- Uzskatu, ka aizvien vairāk tiek runāts neliterārajā valodā, ir stipra citu valodu ietekme. Valodas pastāvēšanas perspektīva ar katru gadu sarūk. Tiek ieviestas tehnoloģijas, kuras nav latviešu valodā, tādējādi latvieši ir spiesti pievērsties tām.

Tomēr es, tāpat kā citi valodnieki, esmu pārliecināta, ka 21. gadsimtā latviešu valodas gaita virzīsies pa gaišāko ceļu, kas vedīs to pretī tālākam uzplaukumam. Nobeigumā atcerēsimies akadēmiķa Jāņa Stradiņa teikto vēlējumu notikušajā Eiropas Valodu gada konferencē: „Lai 21. gadsimts nenojauc to, kas uzcelts 20. gadsimtā.”

Secinājumi **Conclusions**

1. Dots priekšstats par latviešu valodas attīstību 20. gadsimtā.
2. Noskaidrotas skolotāju un studentu domas par latviešu valodu 21. gadsimtā.
3. Skolotāju aptaujas rezultāti liecina, ka par optimistisko prognozi izteikušies
4. 71% respondentu, bet par pesimistisko – 29%.
5. Studentu aptaujas rezultāti parāda, ka viņi ir vairāk pesimistiski noskaņoti salīdzinājumā ar skolotājiem latviešu valodas pastāvēšanas ziņā.

Summary

We are the generation who decided to live not only for two centuries, but also in two thousand years. Each century is characterized by its own challenges in social and cultural life, so it is reflected in the language. The end of the 20th century brought the official language status for Latvian language and the restoration of Latvian independence. It should be that the Latvian language, at least at the beginning of the 21st century has stood on the road of secure independence and further development, because it has a „de jure” rights in Latvia and EU.

However, we see that the Latvian language is still threatened, although is recognized, that the so-called major languages, those 200 languages of the world, in which number of speakers exceeds one million, does not belong to the endangered languages. Every day we read in the press and listen to radio and television, as our society is required to introduce the official language status of the Russian language.

The risks to the Latvian language is also Latvian attitude to their own language – vulgarization of language, style differences, ignoring the elementary language law – the attitude of the state towards the Latvian language teaching and research funding. If we talk about Latvian language on 21st century, there could be two forecasts-optimistic and pessimistic. In order to fulfill the optimistic forecast, as consider 76 teachers from high schools of Lielupe and Pumpuri, who had participated in the survey, consider, that Latvian language must remain the only official language status. If the Latvian language will lose the only official language status, then the possible negative forecasts will come true. So 29% of respondents believe in that case, Latvia will lose the Latvian language environment. About 62% of respondents supported the pessimistic forecast. However, like other linguists, I am convinced that Latvian language in 21st century will move a lighter path, that will lead it to further prosperity. In conclusion let us remember the words what an academician J.Stradins said the European Year of Languages conference members: „I wish so the 21st century will not destroy what was built in the 20th century.”

Literatūra

1. *Savā zemē – savu valodu!* Sast. A.Blinken. (1976).R.:Vieda.
2. Kuzina, V. (2008). Kopta valoda kā personības nozīmīga sastāvdaļa. *RPIVA Zinātnisko rakstu krājums 2*. R.: RPIVA.

Viktorija Kuzina

Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija
Imantas 7.līnija, Rīga, LV-1083
e-pasts: viktorija.kuzina@rpiva.lv
Tālrunis: +37127740767